

/

Definitief
conceptexamenprogramma
Friese taal en cultuur
havo

September 2026

Verantwoording

2026 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur

SLO

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN 9.8055.053

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
Totstandkoming	4
Leeswijzer	4
Meer informatie	5
2. Karakteristiek	6
Kenmerken van het vak Friese taal en cultuur	6
Friese taal en cultuur als schoolvak	6
Friese taal en cultuur in de schoolsoorten	8
Vmbo	8
Havo	8
Vwo	8
3. Raamwerk van (sub)domeinen	10
4. Eindtermen	11
I. Kerncurriculum	11
Domein A Taal leren en gebruiken	11
Subdomein A1 Receptieve taalvaardigheid	11
Subdomein A2 Productieve taalvaardigheid	13
Subdomein A3 Interactie	15
Domein B Taalbewustzijn	16
Subdomein B1 Taal als fenomeen	16
Subdomein B2 Taal en individu	18
Domein C Cultuurbewustzijn	21
Subdomein C1 Fries erfgoed	21
Subdomein C2 Cultuurbeleving	22
II. Keuzedomeinen	24
Keuzedomein D Schrijfverdieping	24
Keuzedomein E Taalonderzoek	25
Keuzedomein F Cultuuronderzoek	26
Bijlage – Begrippenlijst	27

1. Inleiding

Voor je ligt het definitieve conceptexamenprogramma Friese taal en cultuur – havo. Dit programma wordt door het ministerie van OCW vastgelegd in een ministeriële regeling. De invoering is beoogd in schooljaar 2029-2030 in de bovenbouw van het havo. Dat betekent dat vanaf dat moment leerlingen uit leerjaar 4 onderwijs krijgen in de vernieuwde inhouden.

Totstandkoming

In 2022-2024 heeft de vakvernieuwingscommissie Friese taal en cultuur een eerste versie van dit examenprogramma ontwikkeld – tegelijkertijd en in samenhang met de andere examenprogramma's Friese taal en cultuur voor vmbo-bb, vmbo-kb, vmbo-gl/tl en vwo.

Op basis van dat conceptexamenprogramma ontwikkelde een syllabuscommissie in schooljaar 2024-2025 onder regie van het College voor Toetsen en Examens (CVTE) een conceptsyllabus voor de inhouden die aan het centraal examen zijn toegewezen. De syllabuscommissie heeft bij de uitwerking hiervan adviezen gedaan voor aanpassingen in het conceptexamenprogramma. SLO heeft op basis daarvan verbeteringen doorgevoerd. Dit heeft geleid tot een tweede versie in september 2025.

Die versie is in schooljaar 2025-2026 samen met de conceptsyllabus in de onderwijspraktijk beproefd met leerlingen, leraren en schoolleiders. De opgehaalde feedback is gewogen en op basis daarvan is het examenprogramma aangescherpt tot de definitieve versie die voor je ligt. De eerder verschenen versies van de examenprogramma's en het toelichtingsdocument zijn bij SLO op te vragen.

SLO voert in opdracht van het ministerie van OCW regie over de actualisatie van het gehele curriculum.

Leeswijzer

Dit examenprogramma begint met een karakteristiek, waarin de visie op Friese taal en cultuur en de positie van het vak in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs staat beschreven. Daarna volgt het raamwerk: een schematische weergave van de inhouden per domein of subdomein en een verdeling van inhouden over school- en centraal examen. Vervolgens volgen de eindtermen. Per eindterm is een doelzin, uitwerking ('Het gaat hierbij om') en een illustratie ('Te denken valt aan') opgenomen. De doelzin en uitwerking behoren tot het

wettelijke deel; de illustratie is ter inspiratie opgenomen en behoort tot het niet-wettelijke deel. Bij de eindterm staat of het gaat om een beheersingsdoel (B), een ervaringsdoel (E) of een hybride doel (H); het laatste is een combinatie van beheersing en ervaring. Tot slot vind je in de bijlage een begrippenlijst, om de bedoeling en inhoud van het examenprogramma te begrijpen.

Meer informatie

Meer informatie over de inhoudelijke keuzes en de inrichting van het proces vind je in het toelichtingsdocument definitieve conceptexamenprogramma's Friese taal en cultuur (Van Schaik & Herder, 2026).

Alle informatie over de totstandkoming, opzet, werkwijze en inhoud van de examenprogramma's is te vinden op:

<https://www.actualisatie-examenprogrammas.nl/fries>.

2. Karakteristiek

Kenmerken van het vak Friese taal en cultuur

Het Fries is een plaatsgebonden minderheidstaal en als tweede rijkstaal officieel opgenomen in het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden. Van alle inwoners van Friesland heeft ruim de helft het Fries als thuistaal. Voor de andere inwoners is het Fries een tweede of derde taal.

Het vak Friese taal en cultuur leidt leerlingen op tot taalvaardige, taalbewuste en cultuurbewuste burgers. Met hun kennis, vaardigheden en houdingen ten opzichte van de Friese taal en cultuur kunnen ze bijdragen aan de meertalige 'mienskip', die zich mede door globalisering en digitalisering snel en dynamisch ontwikkelt. Een versterkte beheersing van de Friese taal en groeiend begrip van, en inzicht in, de Friese cultuur dragen bij aan de vorming van hun eigen talige en culturele identiteit. Daarnaast vergroot het vak doorstroommogelijkheden in het vervolgonderwijs en kansen om te ontwikkelen in de Friese maatschappij en daarbuiten.

Friese taal en cultuur als schoolvak

In de bovenbouw van het voortgezet onderwijs sluit het vak aan op de onderbouw door voort te bouwen op de conceptkerndoelen Friese taal en cultuur. Er is aansluiting gezocht bij de kerndoelen voor onderbouw vo, om de doorlopende leerlijn van primair onderwijs en onderbouw vo naar bovenbouw vo te waarborgen. Afhankelijk van de schoolsoort en leerweg worden inhoud en uit de onderbouw nader verdiept, toegespitst of geconcretiseerd. Het vak krijgt in een doorlopende leerlijn vorm vanuit drie domeinen: taal leren en gebruiken, taalbewustzijn en cultuurbewustzijn.

Taal leren en gebruiken

Leerlingen leren hun taalvaardigheid effectief in te zetten en daarop te reflecteren. Ze ontwikkelen hun receptieve, productieve en interactieve taalvaardigheden door de Friese taal vaker doelbewust en doelgericht te gebruiken in digitale en niet-digitale communicatie. Meer dan in de onderbouw zijn communicatieve situaties georiënteerd op maatschappelijke contexten en maatschappelijk functioneren.

Taalbewustzijn

Leerlingen worden zich bewust van hun eigen meertaligheid en die van de ander, verkennen de relatie tussen taal en identiteit en leren hun gehele

taalrepertoire effectief in te zetten in hun communicatie. Ze maken daarbij gebruik van specifieke kennis over kenmerken van de Friese taal.

Taalbewustzijn draagt bij aan de ontwikkeling van een open houding ten aanzien van talige diversiteit. Inzicht in de betekenis van taal en teksten biedt leerlingen meer zicht op zichzelf, de ander, de maatschappij en hun eigen plek daarin. Ook vergroot het hun zelfredzaamheid.

Cultuurbewustzijn

Cultuurbewustzijn draagt bij aan begrip en waardering van de Friese cultuur en andere culturen. Leerlingen leren beargumenteerd te reflecteren op Friese culturele en literaire uitingen en hun eigen houding ten opzichte daarvan te bepalen. Ze ontwikkelen inzicht in het materiële en immateriële erfgoed van Friesland in relatie tot de Friese geschiedenis en geografie. Daarnaast worden leerlingen zich bewust van de culturele en historische positie van Friesland.

Examenvak

De verschillen tussen de taalbeheersingsniveaus bij de instromende leerlingen vormen een aandachtspunt bij de aansluiting met de bovenbouw. Die verschillen komen onder andere doordat het Fries niet voor iedereen de thuistaal is en doordat niet alle scholen Fries aanbieden in alle leerjaren. Vmbo-leerlingen kunnen Friese taal en cultuur kiezen in het vrije deel. Vmbo-basis (bb) en vmbo-kader (kb) sluiten het vak af met een schoolexamen. Vmbo-gemengde en theoretische leerweg (gl/tl) hebben een schoolexamen en een centraal schriftelijk examen. In de bovenbouw van het havo en vwo is Friese taal en cultuur een verplichte moderne vreemde taal in het profiel C&M, en een keuzevak in het vrije deel bij alle profielen. Havo- en vwo-leerlingen sluiten het vak af met een schoolexamen en een centraal schriftelijk eindexamen.

Op vmbo-gl/tl, havo en vwo worden naast de reguliere domeinen keuzedomeinen aangeboden waarin leerlingen zich gedurende de bovenbouw kunnen verdiepen. De keuzedomeinen sluiten inhoudelijk aan bij de kerndomeinen. De leerling kan kiezen voor schrijfverdieping, taal- of cultuuronderzoek.

Samenhang

Het vak legt en onderhoudt inhoudelijke verbanden met Nederlands en moderne vreemde talen, en heeft raakvlakken met zaak- en kunstvakken. Leerlingen lezen, luisteren, spreken en schrijven ook bij de andere talen en werken zo aan hun brede taalvaardigheid. De inhoud van Fries zijn daarom sterk verwant aan de moderne vreemde talen, met name het Engels, en aan het Nederlands. Bij alle talen wordt het raamwerk opgebouwd met drie vergelijkbare

domeinen: taal leren en gebruiken (communicatie), taalbewustzijn en cultuurbewustzijn.

Friese taal en cultuur in de schoolsoorten

In alle schoolsoorten en leerwegen leren leerlingen taal- en cultuurbewust handelen en communiceren over betekenisvolle inhoud. Dit doen ze aan de hand van een breed aanbod aan mondelinge, schriftelijke en multimediale teksten in diverse zakelijke en literaire genres. Leerlingen worden toegerust om zelfstandig hun taalbeheersing verder te ontwikkelen voor hun vervolgopleiding, beroepsoriëntatie, persoonlijke ontwikkeling en burgerschap.

Vmbo

Een goede beheersing van het Fries en kennis van de Friese taal en cultuur spelen een belangrijke rol bij het voorbereiden van leerlingen op het mbo en de beroepspraktijk. Leerlingen kunnen zich in allerlei communicatieve situaties goed uitdrukken, en teksten lezen en produceren over praktische, concrete en actuele onderwerpen. De onderwerpen en communicatieve situaties zijn afgestemd op de leerweg en het loopbaanperspectief. Binnen de beroepsgerichte leerwegen zijn de onderwerpen en communicatieve situaties concreet en toepasbaar in de directe leefomgeving en beroepscontexten. Binnen de leerwegen vmbo-bb en -kb ligt het accent sterk op kijk-, luister- en spreekvaardigheid van de Friese taal. Daarnaast is er veel aandacht voor de Friese taal en cultuur.

In de gemengde en theoretische leerweg (gl/tl) kunnen de taken, teksten en contexten abstracter en complexer zijn. Er is meer aandacht voor lees- en schrijfvaardigheid, omdat leerlingen mogelijk aansluitend beroepsonderwijs gaan volgen of doorstromen naar het havo. Van vmbo-bb tot en met vmbo-gl/tl doen leerlingen persoonlijke ervaringen op met diverse literaire en culturele uitingen.

Havo

Leerlingen leren communiceren in en over de Friese taal binnen diverse contexten. De taken en teksten stimuleren reflectie op maatschappelijke, culturele en literaire thema's. Leerlingen doen persoonlijke ervaringen op met Friese cultuuruitingen en lezen literaire werken om tot inzichten te komen. Er is aandacht voor aansluiting op het hbo en doorstroom naar het vwo.

Vwo

De uitgangspunten zijn grotendeels hetzelfde als op het havo, maar er is meer aandacht voor (pre)academische taalvaardigheden in theoretische en abstracte

contexten. Leerlingen verdiepen zich uitgebreider in kennis over taal en taalgebruik en de cultureel-historische context van teksten.

3. Raamwerk van (sub)domeinen

Hieronder vind je het raamwerk van Friese taal en cultuur voor havo geordend naar domeinen en subdomeinen. Daarbij is een verdeling gemaakt van inhouden over het schoolexamen (SE) en centraal examen (CE).

Domeinindeling	Titel (sub)domein	Toewijzing SECE	
Kerncurriculum			
Domein A	Taal leren en gebruiken		
Subdomein A1	Receptieve taalvaardigheid	x*	x
Subdomein A2	Productieve taalvaardigheid	x	
Subdomein A3	Interactie	x	
Domein B	Taalbewustzijn		
Subdomein B1	Taal als fenomeen	x	x
Subdomein B2	Taal en individu	x	
Domein C	Cultuurbewustzijn		
Subdomein C1	Fries erfgoed	x	x
Subdomein C2	Cultuurbeleving	x	
Keuzedomeinen			
Domein D	Schrijfverdieping	x	
Domein E	Taalonderzoek	x	
Domein F	Cultuuronderzoek	x	

* Als het gaat om subdomein A1 – Receptieve taalvaardigheid heeft het schoolexamen betrekking op auditieve en audiovisuele teksten en het centraal examen op schriftelijke teksten.

4. Eindtermen

I. Kerncurriculum

Domein A Taal leren en gebruiken

Subdomein A1 Receptieve taalvaardigheid

Eindterm 1

De leerling toont begrip van de inhoud van auditieve en audiovisuele Friestalige bronnen. (B)

Het gaat hierbij om:

- luisteren en kijken naar uiteenlopende multimediale bronnen over concrete en abstracte onderwerpen;
- beschrijven van inhoudelijke relaties binnen en tussen bronnen;
- selecteren van relevante inhoud uit bronnen;
- beschrijven van onderwerp, hoofdzaken en perspectieven.

Te denken valt aan:

- diverse auditieve en audiovisuele bronnen over een maatschappelijk onderwerp bekijken en vergelijken;
- een Friese (jeugd)serie of film bekijken en plaatsen in de cultuurhistorische context;
- filmpjes van sociale media bekijken en de informatie beoordelen;
- een documentaire over Fries erfgoed bekijken en navertellen.

Eindterm 2**De leerling toont begrip van de inhoud van schriftelijke Friestalige bronnen. (B)**

Het gaat hierbij om:

- lezen van zakelijke en literaire teksten over concrete en abstracte onderwerpen;
- beschrijven van inhoudelijke relaties binnen en tussen bronnen;
- beschrijven van communicatieve doelen, perspectieven, publiek en context;
- selecteren van relevante inhoud uit bronnen;
- beschrijven van onderwerp, hoofdgedachte, hoofd- en bijzaken.

Te denken valt aan:

- verschillende teksten uit de Friese media vergelijken en relevante informatie selecteren;
- een artikel samenvatten ter voorbereiding op een speech, debat of discussie;
- verschillende bronnen over een maatschappelijk thema vergelijken en verwoorden welke feiten en meningen overeenkomen en welke verschillen er zijn;
- zakelijke en literaire teksten vergelijken en uitleggen hoe ze op verschillende manieren inspelen op doel, publiek en context.

Subdomein A2 Productieve taalvaardigheid

Eindterm 3

De leerling spreekt in de Friese taal afgestemd op doel, publiek en context. (B)

Het gaat hierbij om:

- Fries spreken in concrete, maatschappelijke contexten;
- afstemmen van taalgebruik, taalvariëteit en medium op doel, publiek en context;
- presenteren van informatie over concrete onderwerpen;
- formuleren van gestructureerde zinnen;
- inzetten van non-verbale en visuele communicatie die het communicatieve doel ondersteunt.

Te denken valt aan:

- een presentatie houden over een maatschappelijk thema dat speelt in Friesland;
- een vlog of podcast maken over een historisch of maatschappelijk onderwerp;
- een nieuwsitem maken over het weer of een onderwerp dat speelt in de eigen leefomgeving;
- een instructiefilmpje maken over een product of voorwerp.

Eindterm 4**De leerling schrijft in de Friese taal afgestemd op doel, publiek en context. (B)**

Het gaat hierbij om:

- schrijven van consistent opgebouwde Friestalige teksten over concrete onderwerpen;
- afstemmen van taalgebruik en medium op doel, publiek en context;
- formuleren van goed gestructureerde zinnen en alinea's;
- toepassen van kennis van taalconventies, waar nodig met behulp van taaladviesbronnen.

Te denken valt aan:

- een oproep schrijven voor een huis-aan-huisblad over deelname aan een evenement in de regio;
- een recensie schrijven over een boek of voorstelling;
- een tekst verbeteren met behulp van generatieve AI;
- een brief schrijven aan een bekende Fries en deze uitnodigen op school.

Eindterm 5**De leerling gebruikt de Friese taal op een creatieve manier. (E)**

Het gaat hierbij om:

- verwoorden van ideeën, ervaringen, gedachten en gevoelens;
- experimenteren met klanken, woorden, zinnen, stijl en vorm;
- verwoorden van keuzes met betrekking tot inhoud, vorm en taalgebruik.

Te denken valt aan:

- een moderne variant schrijven van een Friese mythe of legende;
- een toneeltekst schrijven en in de klas uitvoeren;
- een krantenartikel bewerken tot een fictieverhaal;
- een liedtekst of gedicht schrijven over vriendschap.

Subdomein A3 Interactie

Eindterm 6

De leerling voert gesprekken in de Friese taal om informatie te verkrijgen en meningen uit te wisselen. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitwisselen van informatie, meningen, standpunten en argumenten in informele en formele contexten;
- luisteren naar en passend reageren op de bijdragen van de gesprekspartner(s);
- afstemmen van taalgebruik, stemgebruik en non-verbale communicatie op doel, gesprekspartner(s), medium en context;
- afstemmen van inhoud op kennis, perspectief en achtergrond van de gesprekspartner(s).

Te denken valt aan:

- een begeleidende gespreksrol spelen bij Taaldorp in de onderbouw waarbij situaties uit de praktijk worden nagespeeld;
- een discussie voeren over een maatschappelijk thema;
- een podcast opnemen met een organisator van een Fries cultureel evenement;
- een interview houden met een dorps-/stadsgenoot over een onderwerp gerelateerd aan het Fries of Friesland.

Domein B Taalbewustzijn

Subdomein B1 Taal als fenomeen

Eindterm 7

De leerling toont inzicht in kenmerken van de Friese taal. (B)

Het gaat hierbij om:

- benoemen van kenmerken van de Friese taal op klank-, woord- en zinsniveau;
- beschrijven van verschillen en overeenkomsten tussen kenmerken van de Friese taal, haar taalvariëteiten en andere taalvariëteiten in Friesland;
- beschrijven van verschillen en overeenkomsten tussen kenmerken van de Friese taal en verwante talen.

Te denken valt aan:

- een gesprek beluisteren met bewuste aandacht voor de kenmerken van de Friese taal;
- gesproken of gezongen teksten in verschillende Friese taalvariëteiten beluisteren en bespreken welke verschillen en overeenkomsten hoorbaar zijn;
- vergelijken van Friese teksten uit verschillende periodes.

Eindterm 8

De leerling toont inzicht in de positie van de Friese taal in de meertalige samenleving. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van de wettelijke status van de Friese taal;
- vergelijken van de wettelijke status van de Friese taal met de uitwerking ervan in de dagelijkse praktijk;
- uitleggen hoe de positie van de Friese taal verandert onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen.

Te denken valt aan:

- een interview houden met een rechter, advocaat of tolk over de wettelijke status van het Fries in de rechtbank;
- een onderzoek doen naar het aantal Friestaligen in en buiten Friesland met behulp van demografische gegevens;
- een infographic maken over wet- en regelgeving met betrekking tot het gebruik van het Fries;
- taalatlassen van verschillende jaren met elkaar vergelijken en waargenomen veranderingen uitleggen.

Subdomein B2 Taal en individu

Eindterm 9

De leerling toont inzicht in taalverandering en taalvariatie in de Friese taal. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van veranderingen in Fries taalgebruik vroeger en nu, in gesproken en geschreven bronnen;
- uitleggen hoe de Friese taal verandert onder invloed van media, digitalisering, het Nederlands en andere talen;
- beschrijven van verschillen en overeenkomsten tussen de taalvariëteiten van de Friese taal en regiolecten in Friesland.

Te denken valt aan:

- gelezen en beluisterde teksten uit verschillende Friese taalperioden vergelijken en beschrijven hoe taal verandert;
- een kaart maken van de taalvariëteiten in Friesland;
- een interview houden met een oudere spreker van het Fries over de veranderingen in de Friese taal;
- een filmpje maken over de herkomst van Friese spreekwoorden of gezegden.

Eindterm 10**De leerling verkent het eigen en andermans meertalige repertoire en de rol van het Fries daarin. (E)**

Het gaat hierbij om:

- verkennen van de relatie tussen het eigen meertalige repertoire en de eigen identiteit;
- verkennen van de waarde van het eigen meertalige repertoire en dat van anderen;
- ervaringen opdoen met het inzetten van het eigen meertalige repertoire in de bevordering van de communicatie met anderen.

Te denken valt aan:

- een collage of filmpje maken over de zichtbaarheid van Fries-Nederlandse taaluitingen in het dagelijks leven;
- een taalonderzoekje doen naar meertaligheid in de eigen omgeving;
- een discussie voeren over de waarde van leven en wonen in een meertalige omgeving;
- in kaart brengen van het gebruik van het Fries bij de regionale overheid en de resultaten daarvan in de klas bespreken.

Eindterm 11**De leerling gebruikt ervaringen, interesses en kwaliteiten bij de eigen loopbaanontwikkeling. (E)**

Het gaat hierbij om:

- verkennen van de rol van vakspecifieke kennis en vaardigheden in de samenleving;
- oriënteren op sectoren, beroepen en vervolgopleidingen waarin kennis en vaardigheden van het schoolvak Friese taal en cultuur een rol kunnen spelen;
- deelnemen aan activiteiten die bijdragen aan het verkennen van interesses, kwaliteiten en mogelijkheden;
- reflecteren op opgedane ervaringen, indien relevant voor de eigen oriëntatie op studie en beroep.

Te denken valt aan:

- een gesprek voeren met beroepsbeoefenaars over de rol van de Friese taal in hun beroepscontext;
- een inventarisatie maken van opleidingen en beroepen waarin het gebruik van de Friese taal relevant is;
- een reflectiegesprek voeren over het eigen meertalig repertoire en het effect van taalgebruik in beroepscontexten.

Domein C Cultuurbewustzijn

Subdomein C1 Fries erfgoed

Eindterm 12

De leerling toont inzicht in het materiële en immateriële erfgoed van Friesland. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van kenmerken van Friese landschapstypen, hun ontwikkeling en het belang ervan in de huidige tijd;
- beschrijven van kenmerkende aspecten van de Friese cultuur en geschiedenis;
- uitleggen hoe tradities en gebruiken en de daaraan verbonden waarden en opvattingen ontstaan en veranderen;
- uitleggen hoe gebeurtenissen en ontwikkelingen in het heden in verband staan met de Friese geschiedenis.

Te denken valt aan:

- een reportage maken over het verenigingsleven in de eigen omgeving;
- een toeristische folder maken met afbeeldingen en teksten over een Friese traditie;
- een geïllustreerde tekst of infographic maken over het landschap van Friesland;
- een historische rondleiding samenstellen over de eigen woonplaats.

Subdomein C2 Cultuurbeleving

Eindterm 13

De leerling doet ervaring op met Friese cultuuruitingen. (E)

Het gaat hierbij om:

- verkennen van Friese cultuuruitingen;
- verwoorden van persoonlijke ervaringen met Friese cultuuruitingen;
- reflecteren op de waarde van Fries erfgoed.

Te denken valt aan:

- een culturele activiteit voor kinderen organiseren in samenwerking met een (streek)museum;
- een creatieve verwerking maken van een bezoek aan een Friestalige theater- of muziekvoorstelling, zoals een iepenloftspul;
- een aanbeveling schrijven voor een tentoonstelling in een (streek)museum;
- een fictieverhaal schrijven dat betrekking heeft op een bezocht Fries monument.

Eindterm 14**De leerling doet ervaring op met Friestalige literatuur en verwoordt persoonlijke voorkeuren. (E)**

Het gaat hierbij om:

- lezen, beluisteren en bekijken van rijke en gevarieerde vormen van literatuur;
- lezen van minimaal vier literaire werken ten behoeve van leesplezier en ontwikkeling;
- oriënteren op personages, hun kenmerken en hun fictieve wereld;
- verwoorden van persoonlijke ervaringen, inzichten en voorkeuren;
- verwoorden hoe Friestalige literatuur bijdraagt aan de instandhouding en versterking van de Friese taal.

Te denken valt aan:

- in een groepsgesprek uitwisselen welke inzichten iedereen heeft opgedaan bij het lezen van een literair werk;
- een Friestalg literair fragment herschrijven vanuit een ander personage;
- een Friestalg auteur interviewen over diens bijdrage aan de instandhouding en versterking van de Friese taal;
- een deel van een literair werk omzetten naar een andere verhalende vorm, bijvoorbeeld een boekfragment verwerken tot een filmpje of toneeltekst.

II. Keuzedomeinen

Bevoegd gezag kiest een van de drie keuzedomeinen (D – F).

Keuzedomein D Schrijfverdieping

Eindterm 15

De leerling schrijft Friestalige teksten en reflecteert op de eigen schrijfvaardigheid. (H)

Het gaat hierbij om:

- schrijven van teksten in diverse zakelijke en literaire genres over concrete onderwerpen naar keuze;
- verwoorden van ervaringen, ideeën, gedachten, gevoelens en redeneringen in geschreven teksten;
- toepassen van kennis van taalconventies, waar nodig met behulp van taaladviesbronnen;
- tonen van ontwikkeling in het schrijfproces aan de hand van een gevarieerde set aan schrijfproducten;
- reflecteren op de eigen schrijfvaardigheid en verbeterdoelen stellen.

Te denken valt aan:

Het aanleggen van een schrijfportfolio met bijvoorbeeld:

- een naar het Fries vertaalde liedtekst;
- een geschreven recensie over een boek of culturele uiting;
- een zakelijke tekst voor een plaatselijk bedrijf dat in het Fries wil communiceren;
- geschreven en vertaalde teksten voor plaatselijke verenigingen, organisaties en instellingen.

Het reflecteren op de eigen schrijfvaardigheid:

- verslaglegging van het schrijfproces, de omgang met feedback op schrijfproducten en de reflectie op de eigen ontwikkeling als schrijver;
- een presentatie aan de hand van eigen teksten verzorgen over de eigen schrijfontwikkeling.

Keuzedomein E Taalonderzoek

Eindterm 16

De leerling doet onderzoek naar onderwerpen gerelateerd aan de Friese taal en reflecteert daarop. (H)

Het gaat hierbij om:

- ervaringen opdoen met de stappen van onderzoek;
- doelgericht zoeken, selecteren en interpreteren van schriftelijke, multimediale of orale bronnen;
- bronnen, materialen en verworven kennis doelgericht verwerken en presenteren;
- verwoorden van de maatschappelijke relevantie van het onderzoek;
- reflecteren op het onderzoeksproces en de eigen ontwikkeling.

Te denken valt aan:

- een onderzoek doen met behulp van demografische gegevens van de eigen regio of Friesland en een eigen Taalatlas maken;
- een vragenlijst uitzetten en interviews afnemen bij leeftijdsgenoten over de communicatie in het Fries bij het gebruik van sociale media;
- onderzoek doen naar de ontwikkeling van de status van het Fries en de uitkomsten presenteren in een zelfgekozen vorm;
- het gebruik van talen en de taalafspraken in kaart brengen bij een opdrachtgever/bedrijf en de uitkomsten daarna presenteren;
- een gesprek voeren over de voortgang van het onderzoek en eigen leerpunten verwoorden.

Keuzedomein F Cultuuronderzoek

Eindterm 17

De leerling doet onderzoek naar onderwerpen gerelateerd aan de Friese cultuur en reflecteert daarop. (H)

Het gaat hierbij om:

- ervaringen opdoen met de stappen van onderzoek;
- doelgericht zoeken, selecteren en interpreteren van schriftelijke, multimediale of orale bronnen;
- bronnen, materialen en verworven kennis doelgericht verwerken en presenteren;
- verwoorden van de maatschappelijke relevantie van het onderzoek;
- reflecteren op het onderzoeksproces en de eigen ontwikkeling.

Te denken valt aan:

- een onderzoek doen naar de achtergrond van Friese tradities en de toekomstbestendigheid daarvan, bijvoorbeeld iepenloftspullen, skûtsjesilen of aaisykjen, en dit presenteren in een zelfgekozen vorm;
- een journaalitem maken voor jongere leerlingen over aspecten van de Friese geschiedenis of het Friese landschap, waar mogelijk ook in relatie tot de eigen omgeving;
- een kunstwerk maken waarbij een persoon of onderwerp uit het Friese verleden of heden wordt geëerd;
- in opdracht van een culturele instelling/organisatie een onderzoek of activiteit uitvoeren en daarna het product of de uitkomst presenteren;
- een gesprek voeren over de voortgang van het onderzoek, en eigen leerpunten verwoorden.

Bijlage – Begrippenlijst

Hieronder lees je de vakspecifieke begrippen en hun omschrijving. Deze omschrijvingen zijn bedoeld voor leraren om de bedoeling en inhoud van het conceptexamenprogramma te begrijpen.

Begrip	Omschrijving
Bron	De oorsprong of herkomst van data of informatie. Bij verwijzing naar een bron kan het gaan om een tekst of een specifiek tekstgedeelte, een auteur, een spreker, het medium, een instantie of een persoon.
Burgerschap	Het vermogen om maatschappelijk en democratisch te functioneren en gezamenlijk de diverse samenleving vorm te geven.
Communicatie	De (online) mondelinge, schriftelijke en multimodale uitwisseling van boodschappen die bewust en/of onbewust, verbaal en/of non-verbaal worden overgebracht, ontvangen en geïnterpreteerd. Wanneer deze uitwisseling is afgestemd op doel, publiek en context, is er doelgerichte communicatie.
Communicatief doel	Wat een auteur of spreker beoogt te bereiken door middel van communicatie. Bijvoorbeeld de ander informeren, amuseren, iets laten ervaren, instrueren, overtuigen, aanzetten tot denken (beschouwen), aanzetten tot actie en/of het onderhouden van relaties.
Communicatieve context	De tijdruimtelijke en sociaal-culturele omgeving waarin specifieke communicatie plaatsvindt. De context van de communicatie oefent een grote invloed uit op de vorm die communicatie aanneemt.
Creativiteit	Het vermogen om originele ideeën en oplossingen te bedenken en te realiseren met behulp van taal, materialen en technieken.
Culturele context	Het geheel van sociale, historische en maatschappelijke factoren die invloed hebben op hoe mensen denken, communiceren en zich gedragen binnen een bepaalde samenleving of groep.
Culturele diversiteit	De aanwezigheid van onder meer verschillende talen, tradities, normen, waarden, religies,

	oriëntaties en etniciteiten en andere aspecten van cultuur in een samenleving.
Culturele identiteit	Onderdeel van iemands identiteit of die van een groep op basis van gemeenschappelijke waarden en normen.
Cultuurbewustzijn	Inzicht hebben in de verschillende manieren waarop mensen met uiteenlopende achtergronden en herkomst leven, denken en handelen, en hun uitingen in perspectief plaatsen.
Cultuuruiting	Manier waarop een samenleving of groep haar waarden, normen, ideeën, tradities, omgangsvormen en creativiteit tot uitdrukking brengt. Bijvoorbeeld via kunst, muziek, literatuur, architectuur, rituelen en gebruiken.
Digitale geletterdheid	Kennis hebben van digitale technologie en digitale media en beschikken over vaardigheden om deze te gebruiken.
Fictie	Teksten waarin met talige en/of audiovisuele technieken een verzonnen werkelijkheid verbeeld wordt. Bijvoorbeeld vormen van literatuur, films, tv-series en verhalende games.
Framing	De manier waarop een auteur of spreker een boodschap vormgeeft om een onderwerp op een bepaalde manier te presenteren of begrepen te laten worden. Framing heeft effect op hoe mensen denken, hoe ze zich voelen, en wat ze doen.
Geletterdheid	Het vermogen om geschreven taal te begrijpen, te evalueren en doelgericht te gebruiken, in het persoonlijke leven en in maatschappelijke context.
Genre	Een specifieke verzameling teksten met een overeenkomstig communicatief doel en vergelijkbare, met elkaar samenhangende genrekenmerken. Een tekst kan een mengvorm van genres zijn. In het onderwijs wordt een basaal onderscheid gemaakt tussen literaire en zakelijke genres.
Genrekenmerk	Een typerende eigenschap van een tekst binnen een bepaald genre: communicatief doel, aard van de inhoud, tekststructuur, taalgebruik en lay-out.
Gespreksconventie	Wat in gesprekken in een bepaalde context door de taalgemeenschap gebruikelijk en passend wordt

	gevonden, bijvoorbeeld op gepaste wijze de beurt nemen.
Interactie	Uitwisseling van kennis, ideeën, gevoelens en informatie tussen twee of meer personen, waarbij er sprake is van een voortdurende afwisseling tussen luister- en spreek- en gespreksactiviteiten, en/of lees- en schrijfactiviteiten.
Literair middel	Talig middel dat zich onderscheidt van een zakelijke manier van uitdrukken en bijdraagt aan de esthetische waarde van een tekst. Literaire middelen kleuren een tekst en richten de aandacht van de lezer of luisteraar. Bijvoorbeeld beeldspraak, stijlfiguren, rijm en verteltechnieken.
Literatuur	Wat onder literatuur wordt verstaan loopt uiteen en is veranderlijk. Het gaat om fictieve en non-fictieve teksten die op originele wijze een werkelijkheid verbeelden, met taal als voornaamste medium en met inzet van literaire middelen. Er worden vanouds drie vormen onderscheiden: verhalende, lyrische en dramatische teksten.
Meertalig repertoire	De talen, taalvariëteiten of woorden en uitdrukkingen uit de talen/taalvariëteiten die een persoon passief of actief beheerst, die flexibel gebruikt kunnen worden in de communicatie of bij het leren van een nieuwe taal.
Meertaligheid	Het naast elkaar bestaan van meerdere talen en taalvariëteiten binnen een samenleving, context of bij een individu.
Mienskip	Onderlinge verbondenheid die wordt ingezet om gemeenschappelijk ervaren doelen binnen de Friese samenleving in gezamenlijkheid na te streven.
Multimediaal	Het gebruiken van verschillende media. Bijvoorbeeld kranten, tijdschriften, boeken, posters, fotografie, televisie, films, video's, games, internet en sociale media.
Multimodaal	Het combineren van meer dan één communicatiekanaal in een product. Bijvoorbeeld geschreven teksten, gesproken teksten, gebaren, gezichtsuitdrukkingen, muziek en allerlei soorten beeldmateriaal zoals video's, animaties, illustraties en grafieken.
Non-fictie	Teksten met op de werkelijkheid berustende feiten.

Perspectief	De manier waarop een auteur, spreker of personage iets bekijkt, begrijpt of ervaart, en van waaruit inhouden worden gepresenteerd.
Productieve taalvaardigheid	De vaardigheden spreken en schrijven.
Receptieve taalvaardigheid	De vaardigheden kijken, luisteren en lezen.
Register	Taalgebruik dat aan een bepaalde situatie is gebonden, zowel wat betreft woordkeuze als zinsbouw. Er zijn verscheidene registers, variërend van zeer informeel tot zeer formeel.
Retorisch middel	Talig middel dat bijdraagt aan overtuigingskracht in spreken en schrijven. Bijvoorbeeld stijlmiddelen, beeldspraak, ironie, verteltechnieken of woordkeuze.
Taalbewustzijn	Expliciete kennis over taal, alertheid op de werking van taal en inzicht in hoe talen geleerd en gebruikt worden.
Taalconventie	Wat men in een bepaalde context gebruikelijk en passend vindt in het taalgebruik.
Taalnorm	Van bovenaf of in een bepaalde context door de taalgemeenschap opgelegde regel voor taalgebruik.
Taalvariatie	Het bestaan van verschillen binnen een taal of binnen het taalgebruik van een individu.
Taalvariëteit	Een variant op een erkende taal die door een groep mensen gesproken of geschreven wordt. Bijvoorbeeld: dialecten, straattaal en jongerentaal. Elke taalvariëteit heeft een aantal opvallende eigen kenmerken, zoals eigen uitspraak, eigen woorden en grammaticaregels.
Talige identiteit	Taalgebruik dat een mens of groep mensen definieert en onderscheidt van anderen.
Tekst	Elke vorm van mondelinge, schriftelijke, digitale en multimodale communicatie, waarmee bijvoorbeeld ideeën, ervaringen, gedachten, gevoelens, meningen en informatie door middel van taal worden weergegeven.
Tekstbegrip	De mate waarin de lezer betekenis verleent aan een tekst door teksten te begrijpen, interpreteren, integreren, evalueren en erop te reflecteren.
Tekststructuur	De manier waarop een tekst georganiseerd is: de ordening van inhouden, de relaties daartussen en de

	markering van relaties, bijvoorbeeld met kopjes, alinea's of signaalwoorden.
Thema	Er zijn twee betekenissen van het begrip. (1) De kortste aanduiding van waar een literaire tekst in wezen over gaat, vaak uitgedrukt in een abstract begrip of een abstracte kwestie. (2) Het gemeenschappelijke onderwerp van een set teksten.

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)